

УДК 37.035.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.77-1.5>**А. І. Воронін**викладач кафедри тактики
Національної академії Національної гвардії України**А. В. Ковтуненко**викладач кафедри тактики
Національної академії Національної гвардії України**Р. М. Тріщун**старший викладач кафедри тактики
Національної академії Національної гвардії України**А. В. Петік**старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Національної академії Національної гвардії України

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Перші кроки до НАТО (з метою забезпечення миру та територіальної цілісності) Україна почала робити в далекому 1992 році (одразу після здобуття незалежності). Задля якнайшвидшого переходу до стандартів НАТО в державі розпочалась низка реформ. Ці реформи не оминули й Збройні сили України. Один із напрямів таких реформ стосується виховання офіцерських кадрів Збройних сил України. Для покращення ефективності управління, підвищення авторитету офіцерського складу та якості виконання поставлених завдань Генеральним штабом Збройних сил України, командуванням видів (родів) військ (сил), Міністерством оборони в період із 2020 до 2022 рр. розробляється та впроваджується доктрина військового лідерства. Згідно з цією доктриною військових лідерів починають готувати ще під час підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах.

В умовах сьогодення перед вищими військовими навчальними закладами стоїть завдання підготовки висококваліфікованих офіцерських кадрів, насамперед військових управлінців-лідерів, які з перших кроків свого офіцерського життя будуть нести відповідальність не лише за себе, а й за свій особовий склад, озброєння та техніку, адже від рішень, які будуть ними прийматися, залежатиме доля багатьох, хто виконує обов'язки із захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави.

Для підготовки офіцера-лідера необхідно визначитися з набором рис, які буде опановувати майбутній офіцер.

У статті розглянуто сучасний досвід на інноваційні підходи до понять лідерства, підготовки лідерів як менеджерів, визначення компетентностей лідера та теоретичних засад компетентностей офіцера лідера.

Явища лідерства вперше у своїх роботах згадували філософи Конфуцій, Платон, Гегель, Ніцше та інші. Кожен із них мав свій погляд на це явище. Проаналізувавши багато джерел інформації, не можна стовідсотково сказати, що всі, хто вивчають це питання, дійшли єдиного визначення. Кожен уявляє собі те, що таке лідерство, але надати чітке та неоспорене визначення складно, а іноді й неможливо.

Зважаючи на те, що підготовка майбутніх офіцерів відбувається в умовах високого фізичного та психологічного навантаження, наближеного до екстремального, дуже складно визначитися з компетентностями, які повинен опанувати курсант у процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: лідерство, лідер, якості лідера, майбутній офіцер, формування компетентностей лідера.

Постановка проблеми. Одним із ключових завдань створення умов для відновлення державного суверенітету та територіальної цілісності України є розвиток Збройних сил України за західними стандартами та досягнення сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО [1]. Західні стандарти також передбачають професійне становлення та рівень сформованості лідер-

ських якостей керівного й управлінського складу, що й зумовлює необхідність нових підходів до підготовки офіцерів, які володіють лідерськими якостями і спроможні вміло керувати підлеглими.

Сьогодні одним з актуальних питань сучасної військової освіти є підготовка висококваліфікованих офіцерських кадрів, адже швидкоплинний розвиток суспільства, суспільно-політичний та тех-

нологічний прогрес формують такі вимоги до офіцерів, які можуть задовольнятися лише активним, відповідальним, авторитетним, упевненим у своїх силах, у підтримці колег та підлеглих військовослужбовцем. Саме ці якості використовуються для визначення поняття лідерства у науково-педагогічній літературі України та інших країн світу.

Зазначимо, що О. Бойко вважає, що важливим науковим і практичним завданням є розроблення й обґрунтування теоретичних і методичних основ формування лідерської компетентності курсантів у ВВНЗ, урахуваючи сучасні вимоги до особистості офіцера на основі його професійної діяльності та функціонування у бойовій підготовці особового складу, воєнних конфліктах і миротворчих місіях [2, с. 38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання лідерства яскраво висвітлені в роботах таких науковців, як О. Мармаза, С. Калашнікова, О. Скорик, О. Якубовський, Л. Сергеева, Т. Підлісна, А. Михненко, К. Комарова. Над визначенням лідерських якостей у своїх роботах працювали О. Романовський, Л. Зубанова, О. Бойко, Є. Суліма, В. Агапов, А. Пахаєв. Р. Джойнер, К. Бланшар, Д. Сміт.

Мета статті – проаналізувати сучасні теоретичні підходи до розуміння підготовки офіцера-лідера.

Методи дослідження. У статті використано загальнонаукові методи аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми (філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури, інформаційних джерел із проблеми дослідження), систематизації, порівняння (для виявлення стану розробленості проблеми) та узагальнення (для визначення провідної категорії дослідження).

Виклад основного матеріалу. На цивільних підприємствах призначення працівника на керівні посади проходить відповідно до рівня розвитку його лідерських та особистісних якостей. Керівники призначаються зі складу того колективу, яким надалі будуть керувати.

Є багато суперечностей у питаннях підготовки офіцера-лідера, адже офіцера готують за галузевими стандартами військової освіти як висококваліфікованого керівника. Але бути керівником – це не те саме, що бути лідером, хоча ці визначення іноді ототожнюють. Як вважає О. Мармаза, лідер – це керівник, який має владу авторитета, пов'язаного з добровільним визнанням персоналом верховенства лідера [3, с. 290]. Саме тому до галузевих стандартів військової освіти необхідно додати обґрунтовані компетентності, які повинен опанувати курсант під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Офіцер повинен бути керівником і формальним лідером для своїх підлеглих. За визначенням С. Калашнікової, лідерство можна вважати вищим еволюційним та якісним рівнем управління [4, с. 155].

Отже, для максимального використання всього свого потенціалу та потенціалу підлеглих у майбутньому необхідно навчитись бути лідером під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Сьогодні є два основних підходи до вивчення лідерства: перший – лідера неможливо підготувати, лідером необхідно народитись, другий – кожен може стати лідером, якщо для цього докласти необхідних зусиль. Перед сучасною професійною військовою освітою постало актуальне питання щодо визначення компетентностей, які повинен опанувати офіцер-лідер, адже поняття «лідер» і «керівник», як вважає О. Бойко, говорять про те, що розвиток здатностей лідера сприяє розвитку якостей керівника [5, с. 33].

Багато науковців вивчали питання лідерства. О. Мармаза визначила, що лідерство – це повноваження, яке не можна делегувати. Лідера не можна призначити. Лідер – це керівник, який має владу авторитета. Це людина ініціативна, вільна внутрішньо та сильна, яка може повести за собою [3, с. 290]. Більш розгорнуто визначив лідерство О. Скорик: «Лідерство – уміння подати мету так, щоб інші захотіли її досягти» [6, с. 11]. Загальновідомо, що є природжені лідери. А от для того, щоб стати лідером, треба набути певних якостей: амбітності, ініціативності, незалежності, творчості, відповідальності, привабливості, вміння викликати довіру в інших, вести за собою тощо. Лідерів також «створюють» ситуації, коли певні обставини чи потреби змушують людину взяти на себе відповідальність та керівні функції. Якщо завдання виконано, то потреба в лідері зникає, вони складають свої повноваження і стають пересічними людьми [6, с. 11].

Мати лідерські якості – не значить бути гарним керівником, відповідати якостям керівника – не значить бути лідером.

Варто зазначити, що володіти лідерськими якостями – не значить бути лідером. Згідно з довідниковими виданнями лідер (від англ. leader – ведучий) – це особистість, яка користується найбільшим авторитетом, впливом у будь-якому колективі, тобто особа, яка посідає провідне місце серед інших [7, с. 5]. О. Мармаза вважає, що це людина, яка завдяки своїм особистісним рисам має переважальний вплив на колектив. А О. Бойко зазначив, що лідер – це людина, яка створює «надихальне» бачення майбутнього, мотивує і спонукає людей перейнятися цим баченням, управляє процесом досягнення цього бачення, створює команду і тренує її так, щоб зробити більш ефективною в досягненні цілей, визначених баченням.

На думку Л. Зубанової, лідер – це член групи, за яким вона визнає право ухвалювати остаточні рішення; індивід, наділений найбільшим ціннісним потенціалом у групі; суб'єкт, який відіграє провідну

роль в організації діяльності групи; особа, яка має певний вплив на окремих членів групи та на групу загалом, регулює в ній стосунки. Отже, лідер – це той, хто в певній ситуації бере на себе більшу відповідальність, ніж усі інші, за виконання групових завдань [8, с. 55].

Проаналізувавши визначення, можна підсумувати, що лідер – це особа, яка має певний набір рис, користується авторитетом у колективі. Поєднуючи різні якості, він впливає на рішення всієї групи у різних життєвих ситуаціях. Також на лідера лягає відповідальність за рішення всієї групи. О. Слюсаренко зазначив, що лідер – це найавторитетніша особистість у групі, яка завдяки своїм особистим якостям відіграє провідну роль у різних моральних, соціальних та інших ситуаціях, спільній діяльності членів групи значно впливає на них, приймає рішення у важливих для групи ситуаціях і несе за них відповідальність. Лідерство передбачає використання різних прийомів впливу лідера (завдяки його якостям та здібностям) на інших членів групи з метою планування, координації та контролю спільної діяльності.

Із визначення поняття «лідер» розуміємо, що цій особі необхідно володіти набором якостей, які б її характеризували. Якщо проаналізуємо варіант, де особа може набути лідерських якостей, то саме їх можна віднести до компетент-

ностей та вважати таку людину компетентною в питаннях лідерства.

У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначена як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей. Але В.В. Ягупов вважає, що компетентність – це підготовленість (теоретична, практична, особистісна, психологічна тощо) до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності

На думку експертів Ради Європи, компетентність передбачає «спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні і соціальні потреби».

У роботах О. Яценко наведена модель взаємозалежності ефективної діяльності організації від сформованих основних компетентностей та лідерських якостей майбутніх менеджерів (рис. 1). Вивчення цієї моделі спонукає до висновку: лідерські якості – це сукупність професійно важливих компетентностей фахівця, які сприяють його діяльності як лідера [9].

Проблема структури професійної педагогічної компетентності залишається предметом наукових дискусій [10, с. 181].

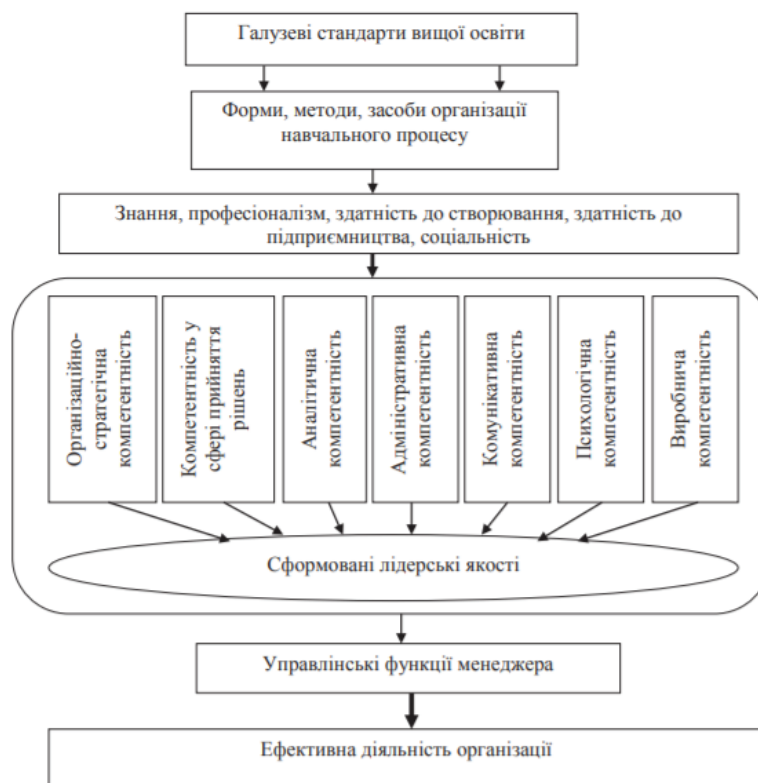

Рисунок 1. Модель взаємозалежності ефективної діяльності організації від сформованих основних компетентностей та лідерських якостей майбутніх менеджерів

О. Яценко у своїй роботі розробив відповідну модель взаємозалежності ефективної діяльності організації від сформованих основних компетентностей та лідерських якостей майбутніх менеджерів (рис. 1) [11, с. 496].

Численні дослідження довели, що ефективність конкретного стилю лідерства значно залежить від ситуаційних факторів. Психологами був зроблений висновок: хоча в деяких випадках один стиль і може бути кращим за інший, проте немає єдиного стилю лідерства, який підходить для всіх ситуацій (для різних ситуацій існує свій оптимальний стиль).

Як зазначає М. Депре, лідера-керівника визначають такі якості: цілісність, проникливість, сміливість у відносинах, почуття гумору, інтелектуальна енергія і допитливість, передбачуваність, широта мислення, комфортне існування в умовах невизначеності, самовладання і послідовність [12, с. 223].

Перелік особистісних якостей лідера-керівника доповнює Д. Гарднер та виокремлює такі, як життєва сила і невтомність; інтелект і здатність міркувати в процесі діяльності; готовність брати на себе відповідальність і обов'язки; розуміння підлеглих, колег і знання потреб; навички роботи з людьми; потреба в досягненні результату; сміливість, рішучість, наполегливість, уміння завойовувати і зберігати довіру; здатність управляти, приймати рішення, визначати пріоритети; впевненість; здатність до панування, домінування, самоствердження здатність до адаптації, гнучкість [13, с. 50].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна визначити поняття «лідер-офіцер» як «особа-військовослужбовець, що володіє певним набором особистісних якостей, користується авторитетом у колективі та має певні повноваження». Для формування якостей лідера у майбутніх офіцерів необхідно: усьому офіцерському та навчально-педагогічному складу вищого військового навчального закладу демонструвати особистим прикладом зразок лідерської поведінки в процесі навчання, виховання та в повсякденному житті; акцентувати увагу на питаннях лідерства в розрізі інших дисциплін; проводити аналіз ситуацій, у яких курсанти виявляли окремі риси лідерських якостей, та моделювати схожі ситуації, стимулюючи тих, хто навчається, до самостійних повторних виявів; сприяти розвитку самоствердження, автономності в ухваленні рішень та особистої відповідальності за ці рішення; заохочувати вияви розумної ініціативи, товариства, тактовності, чесності та порядності; надавати психолого-педагогічну допомогу офіцерам усіх ланок в опануванні педагогічних основ формування лідерських якостей у майбутніх офіцерів; вимагати від курсантів інтелектуального та фахового зростання, адже в майбутньому це дасть змогу більш системно під-

ходити до вирішення службових завдань; запроваджувати в курсантських підрозділах соціально-комунікативні якості.

Список використаної літератури:

1. Воєнна доктрина України : затверджено Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (дата звернення: 24.03.2021);
2. Бойко О.В. Сутність формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у ВВНЗ. *Військова освіта*. 2013. № 2. С. 36–42.
3. Мармаза О.І. Ефективне лідерство як інструмент стратегічного управління. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 29. С. 289–297.
4. Калашнікова С.А. Освітня парадигма професіоналізації управління на засадах лідерства : монографія. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : [б. в.], 2010. 379 с. : рис., табл. Бібліогр.: С. 362–379. 300 прим. ISBN 978-966-7548-74-2.
5. Бойко О.В. Педагогічні умови впровадження у навчально-виховний процес вищих військових закладів освіти методики формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 32–40.
6. Сходження на вершину: Книжка про тих і для тих, хто прагне успішного лідерства : навч-метод посібник. / За ред. О.Є. Скорик. Київ : Вид-во «Плеяди», 2005. 116 с. (Відкритий урок. Позакласна та позашкільна освіта. Вип. 2).
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укл. і гол. ред. В.Т. Бусел]. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
8. Зубанова Л.Б. Суцність лідерства и возможности формирования его потенциала. *Педагогическое образование и наука*. 2007. № 2. С. 53–57.
9. Яценко О.М. Лідерські якості в структурі складових компетентностей менеджерів. *Молодий вчений*. Випуск № 6. 2016. С. 496–501.
10. Міршук О.Є. Формування педагогічної компетентності у фахівців непедагогічних спеціальностей: понятійно-термінологічний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Випуск XXXVIII. 2015. С. 173–188;
11. Яценко О.М. Лідерські якості в структурі складових компетентностей менеджерів. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 496–501.
12. DePree, M. (1993) "Leadership jazz: the art of conducting business through leadership, followship, teamwork, touch, voice", New York: Dell, P. 222–225;
13. Gardner, J. (1990) "On leadership", New York: Free Press, P. 48–53.

Voronin A., Kovtunenکو A., Trishchun R., Petik A. Formation of leadership competences of future officers as a current scientific and pedagogical problem

The first steps towards the NATO, in order to ensure peace and territorial integrity, Ukraine began in 1992, immediately after independence. A number of reforms have been launched in the country to bring the NATO standards as soon as possible. These reforms also touched upon the Armed Forces of Ukraine. One of the directions of such reforms concerns the education of officers of the Armed Forces of Ukraine. To improve the efficiency of management, increase the authority of officers and the quality of performance of tasks by the General headquarters of the Armed Forces of Ukraine, the command of types (branches) of troops (forces), the Ministry of Defence in the period from 2020 to 2022 develops and implements the doctrine of military leadership. According to this doctrine, military leaders begin to prepare future officers during the training of in higher military educational institutions.

In today's conditions, higher military educational institutions face the task of training highly qualified officers, first of all military leaders - leaders who from the first steps of their officer life will be responsible not only for themselves but also for their subordinate personnel, weapons and equipment. The decisions that will be made by them will depend on the fate of many who perform their duties to protect the sovereignty and territorial integrity of our state.

To train an officer-leader, it is necessary to determine the set of qualities that will be mastered by the future officer.

This article examines current experience in innovative approaches to the concepts of leadership, training leaders as managers, defining competencies, defining competencies of a leader, defining competencies of an officer leader.

The topics of the phenomenon of leadership were first mentioned in the works of the philosophers Confucius, Plato, Hegel, Nietzsche and others. Each of them had his own view on this phenomenon. After analyzing many sources of information, it is impossible to say without a doubt that all those who study this issue have come to a single definition. Everyone imagines what leadership is, but it is difficult and sometimes impossible to provide a clear and unquestionable definition.

Because the training of future officers takes place in conditions of high physical and psychological load, close to extreme, it is very difficult to determine the competencies that a cadet must master in the process of training in a higher military educational institution.

Key words: leadership, leader, leadership qualities, future officer, formation of leader competencies.